
Jylland og Jyder.

Nogle Betragtninger over indre og ydre Grænser.

Af

Johannes Steenstrup.

Vort Land er et af de i geografisk Henseende mærkeligst sammensatte i Europa og har sin nærmeste Ligemand i det græske Rige, der dannes paa samme Maade af en Halvø og talrige Øer deromkring. Ogsaa i en anden Henseende har det danske Rige havt Ligheder med Grækernes. Ligesom Dele af det asiatiske Fastland vare knyttede til den græske Halvøs Stater og beboede af Hellenere, vare Dele af den skandinaviske Halvø Led af det danske Rige, men rigtignok i Kraft af en Bebyggelse af langt inderligere og oprindeligere Natur end Grækernes i Asien og begunstiget af Landenes tætte Nærhed, ensartede Naturforhold og Havets lette Besejlelighed. Men hvor udskilt i geografisk Henseende det danske Riges Omraade end tilsyneladende var, har det dog i den historiske Tid følt sig som en Helhed, og i Alder kan intet Rige i Europa gjøre det Rangen stridig. Først i det 17de Aarh. frareves os Landskaberne paa den skandinaviske Halvø, i det 19de en Provins ved den jydsk Halvøs Fod.

Modsætningen mellem det i ydre Henseende tilsyneladende splittede Land og dets i Virkeligheden nøje sammenknyttede Indre giver Anledning til mange Betragtninger af geografisk og historisk Natur. I 1848 blev det tilraabt os af Oprørerne, at vi var et „usammenhængende“ Folk, og det synes som om tyske Forfattere i den nyeste Tid endnu med Forkjærlighed bestræbe sig for at fremhæve vore Landsdeles Mangel paa Sammenhæng og en udpræget Uensartethed i Befolkningen. De efterfølgende Betragtninger ere foranledigede ved de æggende Paastande, som jævnlig høres; de stræbe ogsaa efter at henlede Opmærksomheden paa en Del nye og vigtige Skrifter.

I. Vort Lands Areal har for nylig været Gjenstand for en nøjaglig Opmaaling, og ved denne ere ogsaa Landets Grænselinier blevne maalte. Det har vist sig, at medens Danmark kun har 13.68 geogr. Mil Grænse mod et andet Land, udgjør dets hele Grænselængde 950.54 g. Mil og Danmarks Kystlinie altsaa 936.86 g. Mil. Vi behøvede kun en Tiendedel af vore Grænser for at indeslutte det Areal, vi eje, og Grænser som vort Lands vilde kunne omfatte et Areal omtrent saa stort som det europæiske Rusland ¹⁾. Naturligvis er det især de talrige Smaaøer, som gjøre Grænselinien saa lang. Øernes Tal angives af Statistisk Bureau til 527, men herved ere dog Grupper af meget smaa Øer blevne slaaede sammen. Selv det jyske Omraade er betegnet ved en stor Ømængde; til Halvøen er knyttet ikke mindre end 215 Øer, hvoraf dog 61 findes i Søer og Aaer.

¹⁾ Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser. 4. R. 20. B. 3. H. 1906. Danmarks Areal 109 f. jfr. 107.

Ogsaa i tyske Skrifter have Danmarks geografiske Forhold og da særlig den jydsk Halvøs været Gjenstand for Undersøgelser, og i disse er man ligeledes kommet nærmere ind paa Landets Form og Figur. I et interessant lille Skrift om Jyllands Kystlinie paavises det, at naar ogsaa den jydsk Halvøs Grænser ere blevne saa overordentlige i Udstrækning, beror det paa de dybt indskaarne Fjorde. Længden af Østkysten med dens Fjorde fra Skagen til Kielerfjord udgjør 399 geogr. Mil (2958.81 km.), og af Østkystens hele Længde, naar vi bortse fra Øerne ved denne Kyst, indtages henimod tre Fjerdedele (70.71 p. C.) af Fjordkysterne. Kysterne af de 113 Øer udgjøre næsten en Femtedel af den hele Kyst¹⁾. Det er klart, at en Bygning af Landet som den, der er udtalt i disse Tal, vil have den største Betydning for Bosættelsen og Samfærselelsen i Landet.

Saafrømt de Lande, der i Fortiden hørte til Danmarks Rige, skulde opfattes som tvædelte af Naturen, maatte vel det brede Store Belt være det skillende Vand mellem de to Dele. Men en Betragtning af de Tider, da Riget var splittet under forskjellige Herrer, enten paa Grund af indre Tvedragt eller fordi Tydske trængte ind i Landet, viser os ikke Store Belt som det svage Sammenføjningsled. Efter Erik Lams Død blev Riget delt under Knud og Svend ved Beltet, men denne Ordning bestod kun i fire Aar, og da Knud nogle Aar efter paany maatte dele Magten med Svend, undgik han med Vilje den farlige Kløvning i en østlig og vestlig Del; Svend fik Besiddelser i Jylland, Sjælland og Skaane. Dette varede i et eller to Aar, og da for tredie Gang

¹⁾ Paul Jordan, Der cimbrische Küstentypus in seiner Entstehung von Kap Skagen bis Kiel (Dr. Disp.). Leipzig 1903.

Landet i faa Dage deltes umiddelbart før Blodnatten i Roeskilde, samledes alle Øerne under én Konge, medens Jylland fik sin og Skaane sin Konge. Der mærkes saaledes ikke nogen indre Trang til at skille Landene Vest for Store Belt fra den østlige Rigsdel. Og Valdemars-tiden viser os en Sammenslutning af helt anden Art og paa Trods af hine geografiske Linier. Sønderjylland er da paa det nøjeste knyttet til Øerne, især Sjælland, og til Skaane ved Samvirken, Daad og Bedrift og til Dels i indre Udvikling; disse Dele af Riget komme da til at udgjøre en Modsætning til det øvrige Jylland¹⁾.

Da Danmark blev hærget af indre Strid under Valdemar Sejrs Børn og Børnebørn, var det heller ikke Befolkningen i Landene Vest for Store Belt eller Middelfart Sund, der rejste sig imod Indbyggerne i Øst. Der var paa de Tider i Samfundet opkommet Spørgsmaal, der satte Sindene ganske anderledes i Bevægelse end de geografiske og provinsielle. Herremændene havde organiseret sig som Stand, Gejstligheden dannede en Enhed over hele Riget, Rigslove vare opstaaede ved Siden af Provinslovene. De Kampe, som opstod, vare Kampe mellem Kongemagt og Stænder eller mellem Stænderne indbyrdes, foruden mellem Kongeslægtens Medlemmer. Jeg véd heller ikke af, at der i Fremstillinger af Danmarks Historie er bleven hævdet, at der stod provinsielle Modsætninger bag ved de raadende Stridigheder.

Kun i de Aar, da Holstenerne styrede i Landet efter Kristoffer II's Død, var Store Belt den vestlige Grænse for Grev Johans Lande, og Vest derfor raadede Grev Gert, medens dog Sønderjylland havde en tredie Herre,

¹⁾ Joh. Steenstrup, *Venderne og de Danske* 114 ff. *Danmarks Riges Historie* I. 635 ff.

Hertug Valdemar. Den sidste store indre Kamp i Danmark fandt Sted i det 16de Aarh., den bares af de religiøse Brydninger, og atter her viste det sig, hvor lidt Landsdel stod mod Landsdel. Den nye Tro havde fænget rundt om i det hele Land, den havde fundet Arnesteder i Haderslev og Viborg, i Odense og Kjøbenhavn, i Malmø og Halmstad.

Disse velkjendte Forhold har jeg maattet fremdrage, da man vil kunne læse noget helt andet i det Værk, som Tydskerne aabenbart ønske opfattet som deres Fremstilling af Jyllands Historie, nemlig Professor A. Sach's *Das Herzogthum Schleswig*. Her fortælles det, hvorledes Jyderne, som var et fra de Danske forskjelligt Folk, tidligt mistede deres politiske Selvstændighed og kom under dansk Herredømme. Men Jyderne følte sig stadig som de betvungne, og i meget mere end et halvt Aartusinde efter den historiske Tids Begyndelse se vi dem idelig rejse sig til Opstand. „*Juti rebellaverunt*, saaledes toner det gjennem den danske Historie i Middelalderen lige til ind i det 16de Aarhundredes Midte“¹⁾.

Enhver, som læser det, maa jo tro, at *Juti rebellaverunt* er et staaende Udtryk i vore Aarbøger eller andre Kilder fra Middelalderen. Det var ønskeligt, at Prof. Sach havde angivet blot én Kilde, hvori man fandt dette Udsagn, som han udpeger som en Art Motto for Landets ældre Historie. Jeg tør ikke bestride, at disse to Ord findes sammen, men jeg véd ikke hvor. Jeg gjør dog maaske ikke Prof. Sach Uret i at antage, at de ere tagne af en Kilde fra vor Tid. I Registret til *Scriptores Rerum Danicarum* (vol. IX) læses under Jutia en Under-

¹⁾ August Sach, *Das Herzogthum Schleswig in seiner ethnographischen und nationalen Entwicklung III* (1907). 11.

rubrik: *Jutia rebellat*. Herved blive vi saa heldigt stillede, at vi faa at vide, naar Jyderne have gjort Oprør mod de Danske. Registret har kun to Henvisninger. Den første er Bondeoprøret under Kong Kristoffer af Bayern.

Men dette Oprør kan jo umulig opfattes som en Rejsning af provinsiel eller national Farve. Der havde allerede under Erik af Pommern været Bondeuroligheder i Landet, den sjællandske Almue var gaaet i Spidsen, senere rørte man sig i de andre Landsdele. „Almuen rejste sig først i Sjælland og siden over al Danmark mod alt Kleresiet og Ridderskabet“ — saaledes udtaler Raadet sig 1438 — og vi erfare, at Vardehus i det næste Aar blev brændt af Bønderne. I det følgende Aar tog Kong Kristoffer Forpligtelsebrev af Bønderne i Vendsherred i Fyen om, at de vilde holde sig i Ro. Men saa rejste Vendelboerne et Oprør 1441, hvortil en paabudt Skat synes at have været nærmeste Anledning; i dette deltog dog kun Almuen fra Vendsyssel, Thy og Mors. Selv om en enkelt Adelsmand stillede sig paa Almuens Side, var det en Rejsning af Bønder mod Regjering og mod Adel og Gejstlighed, og Herregaardene gik op i Luer¹⁾. Jyderne viste sig her som ved mangan anden Lejlighed som den djærveste Del af den danske Bondestand.

Det andet Oprør, som der henvises til, er Kampen mod Kristian II. De trykkende Skatter bragte de jydsk Bønder til at følge de gejstlige og verdslige Herrer i deres Rejsning, men saa saare ogsaa disse krævede Skatter, faldt Bønderne fra²⁾. Borger og Bønder, hvor de end

¹⁾ Se Dr. K. Fabricius' grundige Undersøgelser over dette Oprør i Historisk Tidsskr. 7. R. II, 455 ff. Jfr. Kr. Erslev i D. Riges Hist. II, 467, 475 f.

²⁾ Allen, De tre nordiske Rigers Historie III. 2. 342, 367, 387 ff. IV. 2. 70 f.

fandtes i Landet, stod paa den fordrevne Konges Side mod Adel og Gejstlighed, for saa vidt ikke Trosforhold bragte Afvigelser i disse Linier.

En tredie Henvisning kunde Registret have indeholdt. Saafremt der i en Aarbog ved Aar 1313 havde staaet *Juti rebellant*, vilde det have været rigtigt, forudsat at man forstod det paa rette Maade, nemlig at en Del af Befolkningen i en Del af Jylland gjorde Oprør. Skatte-trykket var haardt under Erik Menved, og allerede 1312 var der Uroligheder blandt Sjællands Bønder, Kongen „lod mange Bønder hænge ved Kjøbenhavn“. Næste Aar sendte Kongen Mænd til Jylland for at forhandle med Bønderne om en Skat, men Udsendingene arbejdede mod Kongen, og det kom til en Rejsning, som strakte sig over Landskaberne omtrent mellem Viborg og Kolding. Det lykkedes Kongen at kue Bønderne, som til Straf maatte betale drøje Skatter. „Saaledes kuede Kongen omsider Jydernes gamle Haardnakkethed“, siger en sjællandsk Krønike¹⁾. Men Anledningen var som paa Sjælland Skattekrav²⁾.

Forestillingen om de underkuede Jyder har Intet at gjøre med den historiske Virkelighed³⁾.

2. Det er vist ubestrideligt, at om Tydskland havde havt Søgrænser af lignende Art som dem, Danmark har, vilde det ikke have behøvet snart sagt Tusinde Aar for at forme sig til en virkelig Helhed.

1) Scr. Rer. Dan. VI. 520.

2) Kr. Erslev i D. Riges Hist. II. 187 f.

3) Jeg henviser iøvrigt om dette og flere andre i det følgende behandlede Forhold til Nr. 15 af Smaaskrifter, udgivne af Selskab for germansk Filologi: Altyske Annexionslærdomme om dansk Land og Folk af Gudmund Schütte. Her vil man finde mange hidhørende Spørgsmaal belyste og dernæst meget rigt holdige Henvisninger til Litteraturen om dem.

Man maa sætte sig ind i et Øriges Forhold for at kunne forstaa, med hvilken Lethed her det mangfoldige bliver til Enhed. Havet er den aabne lige Landevej, som Ingen kan spærre, derfor kan Knud VI lade et stort Rigsmøde om vigtige politiske Spørgsmaal og om Lovenes Forandring holde paa Samsø, og derfor forlanges det i vort Lands første Forfatningslov, at det aarlige Danehof skal holdes paa et Sted, hvorhen man kan komme med Skib. Men jeg skal fremdrage bestemte Egenheder ved det danske Archipelag.

Det smalle Middelfartsund var ikke i Stand til — saa lidt som f. Ex. Limfjorden overfor Jyllands nordligste Dele — at hindre Fyen i at gaa sammen med Halvøen til en Enhed, og denne Enhed viser sig fra gammel Tid deri, at Fyen havde Lov fælles med Jylland. Men Fyen var paa den anden Side tillige knyttet til Øernes store Mængde, og Øerne fordelte sig efter Størrelse og Beliggenhed paa den forskjelligste Maade.

Mange Øer ligge saa tæt ved en større Landsdels Kyst, at de naturligen ville anses som et Tilbehør til denne, uden at man dog kan angive en almindelig Regel til Vejledning om, naar Øen havde denne Karakter. Det bestemtes, da Kong Kristoffer og hans Søn Erik forlenede Grev Gert med Fyen (1330), at alle de Øer omkring Fyen, som man ikke kunde naa over til ved Ridning, skulde være undtagne fra Forleningen¹⁾. Øer i lidt fjernere Afstand vilde maaske kunne regnes snart til en, snart til en anden Landsdel; her vilde Besejlingsforholdenes Karakter let gjøre sig stærkt gjældende, og man maa huske, at Tiltrækningskraften over Vand var særlig stærk.

¹⁾ Diplom. Svecanum IV. 150: insule circa terram Pheonie posite . . . que itinere equestro attingi non possunt.

Hvad vi saaledes nu omstunder betegne som „Opland“ for en Stad, det tilgrænsende Omraade, der ved sin Nærhed og de forbindende Landeveje naturligen maa have sin Handel og Omsætning i Byen, maatte i ældre Tid faa en anden Karakter, og Letheden ved Sejlads derhen og ved Landing blive det afgjørende. Vi maa saaledes have dette for Øje, naar vi læse om, hvorledes Borgerne i Ribe allerede fra 1292 af Kong Erik fik overdraget „deres Forstrand List, Manø og alle Kyster, som ligge mellem disse Steder og Ribe By tillige med deres eget Dyb, saaledes som de have plejet at have dem fra gammel Tid“¹⁾. Saaledes bekræftedes Ribe i Retten til at besidde det gamle Riber Dyb mellem Manø og Rømø, dernæst det ypperlige Farvand mellem Rømø og Sylt²⁾, og saa List, nemlig som et Kystland ved Ribes Farvand, uanset at det var den nordligste Halvø af Øen Sylt.

Vore Farvandes Fredelighed havde skabt et karakteristisk Bindeled mellem det vestlige og østlige Danmark. I den sydlige Del af det samme Belt, som skilte Sjælland fra Fyen, og som skilte Sjælland fra Jylland — thi Beltet gik helt op til Aarhusbugten — fandtes saa at sige en Broforbindelse gennem alle de sydlige Øer, som man sammenfattede under Navnet Smaalandene. Det var over denne Bro, at den svenske Erobrer gik i Isvinteren, og det var dette Archipelags naturlige Sammenhøren, som lod dets Øer indgaa i en vis administrativ Enhed. Smaalandene ere et af de mest karakteristiske Exempler paa, at der i vort Land lod sig danne Grænser paa de mangfoldigste Maader.

¹⁾ Kinch, Ribe Bys Historie indtil Reformationen 111 f.

²⁾ Waghenaer 1584: dat schoonste diep in op gheheel Jutlandt. Eduard Moritz: Die Insel Röm (Veröffentlichungen des Instituts für Meereskunde, Hefte 14, 1909) 25.

De største af disse Lande, Laaland og Falster, hørte hvad Lov og Ret angaar, sammen med Sjælland; hvis der var Tvivl derom tidligere, blev det i hvert Fald fastslaaet ved Erik Klippings Forordning 1284 art. 16, som bestemmer, at Laaland, Falster og Møen skulde have den samme Lov, som Sjællandsfarere have. Men i gejstlig Henseende hørte Møen under Sjællands Stift, Laaland og Falster under Bispen i Odense. Als blev ikke i ældre Tid anset for at høre under Hertugdømmet; ved en Dom af Danehof 1285 fik Kong Erik Medhold i, at den hørte under Kongedømmet¹⁾. I gejstlig Henseende var Øen derimod ligesom Ærø lagt under Fyens Stift.

Den ældste danske Kilde, der anvender Begrebet Smaalande, lader os dog i Tvivl om dets Forstaaelse. I en Forordning om Højforræderi, som tillægges Kong Kristoffer I²⁾, hedder det, at ved Anklage for Majestætsforbrydelse to Mænd indenfor Syslet skulle udpege de Mænd af Vederlaget, som skulle dømme i Sagen, og det bestemmes, at Fyen skal regnes for to Sysler, Sjælland for tre Sysler, ethvert af Smaalandene for ét. Den følgende Regel gaar ud paa, at i Jylland den, som tiltales norden Aa, skal rense sig dér, men den, som tiltales synden Aa, skal have sin Rettergang dér, og for enhver, som hører hjemme i Smaalandene, skal Rettergangen finde Sted i det Bispedømme, hvor Kongen har tiltalt ham. Dette vækker Forundring, eftersom formentlig alle Smaalandene laa i det samme, fyenske Bispedømme.

¹⁾ Suhm: Historie af Danmark X. 1024 f. Det er ogsaa karakteristisk at se Øens Plads i den i Scr. R. D. II. 528 trykte Herredsliste: Sialand . . Møen . . Falster . . Lalandt . . Langland . . Thwsland . . Æer . . Alsze . . Ffynd . . Jutland.

²⁾ Geheimearchivets Aarsberetninger V. 15.

Møen hørte ganske vist under Roeskilde Bisp, men den blev kun sjældent regnet med til Smaalandene¹⁾.

Oprindeligt er vel „Smaalandene“, og især af Fremmede²⁾, blevne ansete for at rumme alle Øer Syd for Sjælland og Fyen, og denne Opfattelse kan man ogsaa lejlighedsvis finde langt nede i Tiden³⁾.

I det 16de og 17de Aarhundredes Administration forstodes dog ved Smaalandene Laaland og Falster med tilhørende Øer, og i Kancelliet var der blandt de topografiske Hovedafdelinger — baade for „Registre“ og „Tegneser“ — én for Sjælland og Møen og en anden for Smaalandene, Fyen og Langeland; denne sidste deltes dog fra 1596 af i to, en smaalandsk og en fyensk⁴⁾. Ikke desto mindre vil man ofte ved Skatteudskrivninger og lign. finde Rudkjøbing paa Langeland opført under Smaalandene og sammen med de laalandske Byer⁵⁾, og Brevene til Tranekjær Len findes paa Kristian IV's Tid indtil 1612 i de smaalandske, ikke i de fyenske Registre⁶⁾. Hvor ubestemt en Betydning Udtrykket kunde have, ses af en Rettertingsdom af 1604, som i Anledning af en

¹⁾ Jfr. iøvrigt hvorledes der, da Kristian III 1556 lader al Kirkens Part af Tiendekornet indsamle til sig, anordnes Mænd hertil for hvert Stift og desuden for Smaalandene. Kancelliets Brevbøger, 1556—60, ved Bricka, 52.

²⁾ Fornaldar Sögur I. 347. Fornmanna Sögur VI. 56, 311: Haraldr konúngr spurði, at Danakonúngr hafði her úti, ok lá suðr um Fjón ok Smálönd.

³⁾ Bricka og Fridericia, Kristian IV's egenhændige Breve V. 105. Secher, Forordninger IV (1623) 138: udi vore Lande Jutland, Fyen, Loland, Falster, Langeland och andre smaa lande. 1628 S. 438: eller andre smaalande.

⁴⁾ Meddelelser fra det kongelige Geheimearchiv 1883—85, 71 f.

⁵⁾ Se saaledes Kancelliets Brevbøger, ved L. Laursen, 1566—70, 47, 406, 561, 604, 1576—79, 30.

⁶⁾ Kr. Erslev, Danmark—Norges Len og Lensmænd 1596—1660, 28.

Proces om Gods paa Fyen udtaler, at „udi Smaalandene skal Rigens Breve anderledes læses end udi Jylland“, saaledes at altsaa Fyen, og maaske tillige Sjælland, er regnet med derunder¹⁾. Dog have formodentlig Indbyggerne af de større af disse Øer, f. Ex. Laaland²⁾, fundet denne Betegnelse lidet tiltalende³⁾, og vi se derfor, at den fortrænges. Arent Berntsen bruger i „Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed“ (1656) Smaalande om mange større eller mindre Øer rundt om i Danmark (I. 2, 100), eller han nævner „Kornmaal i Sjælland, Laaland, Falster og Smaalandene“ (II. 489). Nu omstunder⁴⁾ er Navnet sunket ned til Betegnelse for alle de Øer, der ligge i Vordingborgbugten⁵⁾, eller indgaar i Navnet paa det lille Indhav, hvori de ligge (Smaalandshavet)⁶⁾.

¹⁾ Secher, Kongens Rettertings Domme, 1595—1604, 602.

²⁾ Henrik Smiths danske Aarvog, hos Rørdam, Kildeskrifter I. 591: Jylland, Fyn og Smaalandene — Sjælland og Laaland. Secher, Forordninger IV (1634), 619: Fyen, Halland, Blegind, Laaland og Smaalandene.

³⁾ Saa meget mere som man rundt om paa de store Øer saa ned paa de mindre. „Beboerne paa Thorseng . . betragte deres Øe som et Fastland i Forhold til de mindre Øer, hvis Beboere de med en Slags Foragt kalde Øboere. Det samme er Tilfældet med Ærøboen. Paa Ærø hedde derfor Beboerne af Drejø og Strynø osv. Øboere. Paa de sidste nævnte Øer søger man sin Oprejsning ved at kalde dem paa Hjortø og Birkholm Øboere, og disse ere som de mindste nødte til at lade dette Navn sidde paa sig“. Hübertz. Ærø 259. Fyenboen ser overlegent ned paa „Øboen“ og Laaliken paa Øbattingen, f. Ex. Fejbattingen paa Fejø; Batting, d. e. Fugleunge, som ikke er flyvefø. Dr. F. Dyrhund i Dania III. 365, 371. Molbech, Dialekt-Lexikon, Batting.

⁴⁾ Medens man tidligere sagde „i Laaland“, „i Falster“, har man fra omtrent det 19de Aarhundredes Begyndelse ogsaa benyttet den Præposition, der mest anvendes om mindre Omraader: „paa Laaland“, „paa Falster“. Jfr. F. R. Friis, Musse Herred, Forordet.

⁵⁾ Trap: Danmark ². I. 10.

⁶⁾ Trap: Danmark ². I. Oversigtskort over Danmark.

Vi skulle senere se, hvorledes denne øst-vestlige Broforbindelse mærkes i Almuemaalene.

3. Jylland var vor største sammenhængende Landsdel¹⁾, og det kunde ikke undgaas, at den atter maatte være delt i større Omraader. Vi træffe da ogsaa i Jylland en Inddeling i Sysler, som de andre Landsdele ikke kjendte. Den er maaske ikke ældre end det 10de Aarh., men den bygger paa gamle landskabelige Forbindelser, og Syslet hed ogsaa Bygd, Sysselthinget Bygde-thing.

I Falbe-Hansens og Scharlings Danmarks Statistik, 1. Bind, findes meddelt et af Generalmajor L. le Maire udarbejdet Højdekort over Jylland. Det har for mig været overraskende at se, i hvilken Grad dette Kort med sine Layninger og Højdedrag, sine Vandskjelslinier og Aadale kom til at gjengive Grundtrækkene af de gamle Sysler, naar det sammenholdtes til Ex. med det Kort over Landets ældste Inddeling, som jeg har udarbejdet til „Danmarks Riges Historie“ I²⁾. I det paa S. 14 meddelte Kort er der gjort et Forsøg paa at overføre Inddelingen i Sysler paa Højdekortet.

Vendsyssel og Thy vare ikke medtagne paa Kortet, men deres Egenskab af to særskilte Landskaber er jo givet ved deres Form af to sammenlængede Øer. Af Landet Syd for Limfjorden udskilles Himmersyssel som en egen Del ved Mariager Fjord og Hjarbæk Fjord og

¹⁾ Moth bruger i sin Ordbog Betegnelsen Næstenø om Jylland og andre Halvøer (pænisulæ). Dette Ord findes ikke i Vidensk. Selskabs eller Molbechs Ordbøger.

²⁾ Kortet findes ogsaa ved min Afhandling i Vidensk. Selskabs Oversigt 1896, 375 ff.: Nogle Undersøgelser over Danmarks ældste Inddeling.

ved den Lavning mellem disse, hvori Onsild Aa og Skals Aa løbe. Det tilstødende Ommer Syssel har sin Grænse

ved Randers Fjord og Lavningerne langt op i Gudenaadalen; i Vest gaar Grænsen tæt vestligt forbi Viborg langs Fiskbæk til Hjarbæk Fjord. Syd derfor strækker Aabo Syssel sig saa langt mod Syd som til Rækken af

Søerne Salten Langsø, Mossø, Skanderborg Sø, derpaa ad et kort Højdedrag ud til Kysing Fjord eller Nor. Løver Syssel er det højtliggende Landskab Nord og Syd for Horsens. Jelling Syssel rummer Landskabet fra Vejle Aa i Syd til Lavningerne ved Skjern Aa. Almind Syssel strækker sig mod Syd til Kolding Aa, mod Vest til Vejen Aa, Skodborg Aas eneste store Biao, mod Nord til en Biao til Skjerna. Jyllands flade Vestland rummer kun to Sysler, og den store Skjerna, senere dens Biao Ommeaa er deres Grænse, Varde Syssel naar i Syd til Skodborg Aa, Harbo Syssel har sin Østgrænse langs den lange, lige Skiveaa¹⁾.

Hvor ofte nu end, som det vil ses af denne Fremstilling, Aaløb have dannet Syslets Grænser, tror jeg dog, at Betragtningen af Kortet vil vise, at først og fremmest hele den ydre Konfiguration og Jordbundsforholdenes særlige Præg have været bestemmende for at danne Bygden eller Syslet. Paa flere Steder vil man ogsaa iagttage, at Grænsen kan for en Stund trække sig tilbage fra Vandløbet eller gaa ud over det; her have andre Forhold, til Ex. en Skovbevoxing, som vi nu ikke kjende, gjort sig gjældende. Aaen har med andre Ord — i Overensstemmelse med de jyske Aaers skikkelige Karakter — ofte været det forbindende og ikke det skillende, saaledes som ogsaa Studiet af vore Dialekter ofte udviser. Dette Forhold vil en Betragtning af Kongeaaen ogsaa godtgjøre, og jeg gaar nu over til at undersøge, om

¹⁾ Jeg har ikke kunnet forfølge dette paa sønderjydske Omraade. Slesvig har ikke saa skiftende Overfladeforhold som Nørrejyland; jeg har ogsaa forgjæves søgt (med Bistand af Sagkyndige) at finde et tilsvarende Højdekort. Aaer danne i disse Landskaber jævnlig Grænsen.

Naturforholdene ved denne Aa have skabt en Tvedeling af Jylland, saaledes som det er bleven paastaaet.

4. Professor K. Jansen har i et interessant og lærerigt Arbejde over den jyske Halvø gjort opmærksom paa, hvorledes denne efter sin geografiske Form er tredelt, idet den har en bred Basis, en indsnævret Middeldel, en bredere Overdel med et lidet udviklet Hoved. Den sydligste Del har endnu Sammenhæng med og Karakter som Kontinentet, den midterste er ved Øer i Vest og Halvøer i Øst mest leddelt, medens de nordligste Dele ere mere ensartede i deres Jordbunds- og Kystdannelse. Medens der er 23 geografiske Mil fra Eiderstedts Kyst til Nordøstspidsen af Holsten, er der kun 7 Mil mellem Husum og Egernfjord, og fra Husum til Slesvig kun $4\frac{1}{3}$ Mil, derimod 23 Mil fra Thorsgab til Grenaa. Saaledes fremkommer en Tredeling af Halvøen, hvilket formentlig har gjort sig politisk føleligt til alle Tider¹⁾.

Ved at kaste et Blik paa Landkortet kommer man dog i Tvivl, om virkelig denne ubestridelige Forskjellighed i Halvøens Bredde har haft nogen Betydning for at skille Landet i Dele. Holsten fremtræder ved sin brede Bygning som en Enhed, og Eideren har ogsaa naturligen udskilt det som en særlig Landsdel. Sønderjylland er derimod ved sin Østkyst med de mange dybe Fjorde ganske ligartet med Nørrejylland, og er end Slesvigs Vestkyst lavere end Nørrejyllands, er den jo dog fjordløs som denne; at der foran den ligger Øer i Vesterhavet, kan jo dog næppe have haft nogen politisk Indvirkning.

¹⁾ K. Jansen, Poleographie der cimbrischen Halbinsel. Ein Versuch die Ansiedlungen Nordalbingiens in ihrer Bedingtheit durch Natur und Geschichte nachzuweisen (1886). 9.

Der er vist Grund til at spørge, om netop de nævnte geografiske Forhold have været særlig medvirkende til, at et slesvigsk Hertugdømme opstod, og om ikke andre Forhold især have gjort sig gjældende.

Vi skulle derfor kaste et Blik paa Grænselinien mellem Nørre- og Sønderjylland.

Man vil hos en Række tyske Forfattere kunne læse: „Kongeaas dybt og bredt sænkede Seng tyder paa en fordums Havbugt, som fra Vest greb ind i Landet endog omtrent indtil Kjøbenhoved, det vil sige Landets Midte, blev optaget af en endnu paaviselig Sø ved Hjarup og af Kolding Fjord, og som, fortsat gennem Halvøens Bredde, er medvirkende til den vigtige Adskillelse, der statlig og kulturelt („sittlich“) adskiller de Befolkninger, der her støde til hinanden“. Saaledes udtaler Jansen sig, og man gjenfinder det samme hos Sach og en Del andre Forfattere¹⁾.

Det er let at paavise, hvem der er Stamfader til hele denne Lære, nemlig den preussiske Generalmajor F. Geerz, og til Støtte for sin Sætning anfører han, hvad han ved Selvsyn har iagttaget, og dernæst et Kort fra det 16de Aarh., tegnet af Cornelius Antoniades²⁾.

Geerz skriver herom saaledes: „Vi finde ved dette Kort vor paa selve Stedet vundne Overlevering bekræftet, at den nuværende Kongeaas Seng, som skiller Hertugdømmet Slesvig fra Provinsen Jylland, tidligere var meget bredere og aabenbart en Havarm af Nordsøen, som strakte sig omtrent til Kjøbenhoved. Man kan næppe mere tvivle derom, naar man kommende Syd fra har

¹⁾ Jansen l. c. 25. Sach l. c. 37.

²⁾ F. Geerz, Geschichte der geographischen Vermessungen und der Landkarten Nordalbingiens 16.

naaet Højden af Dover og saa pludselig overraskes ved den tidligere Havarms brede, dybe Dal. Herdorp-Søen gjenfinde vi i de nuværende store Engflader Vest for Kolding, der strække sig hen til Kongeaaen ved Vamdrup. Saa længe disse brede Vande fandtes, forbleve i politisk Henseende ogsaa de Syd for disse liggende Sogne Sest, Vamdrup, Skanderup og Hjarup ved Hertugdømmet, med hvilket de vare forenede i Toldsager endnu indtil Aaret 1839. Den store Forskjel, som der endnu findes i Sæder, Skikke, Landbrug osv. mellem Beboerne af det nordlige Slesvig og deres jyske Naboer, forklarer det gamle Kort os tildels: en naturlig Hindring (to Havarme, en Indsø og brede Strømme) skilte Beboerne“.

Vi ville begynde med at tage det ene af Geerz's Bevismidler i Betragtning, det paaberaabte gamle Kort. Cornelis Anthoniszoon levede i det 16de Aarh.s Midte i Nederlandene og udgav i Tiden 1533—1553 en Del Kort i Amsterdam. Hans Kort over Danmark er optaget i Ortelius's *Theatrum orbis terrarum* (Antwerpen 1570, Folio 48, under Dania). Kortet har for saa vidt Interesse, som det er et første Forsøg paa at give et mere i Enkeltheder udført Kort over Danmark.

De Partier, som vedrøre vort Emne, ere gjengivne paa omstaaende Side. Det er næsten med Undseelse, at man henviser til det saaledes paakaldte Vidne, thi Enhver vil strax se, hvor umuligt det er, at et Kort af saa uvederhæftig og tarvelig Natur skulde kunne bevise det allermindste om Jyllands Bygning paa den Tid. Haderslev er afsat nordligere end Ribe, Øerne paa Vestkysten rykkede op langs Nørrejyllands Kyst, Fanø saaledes paa Højde med Veile, Ringkjøbing findes i Linie omtrent med Kolding, Varde ligger i Jyllands Midte Nord for Aarhus osv.

Og hvem kjender denne uhyre Herdorp See? Ja, man maatte tro, at der virkelig fandtes en saadan, eftersom *stagnum Herdorpsium* ogsaa bliver nævnt i den geografiske Skildring af Danmark, som Cornelius Hamsfort har givet¹⁾, og som med god Grund af Dr. Holger Rørdam er bleven kaldt „ret mærkelig“²⁾. Men ved at sammenholde det nævnte Kort og dernæst et andet ligeledes af

Ortelius meddelt Kort med Hamsforts Beskrivelse, vil man faa den velkomne Oplysning, at netop disse Kort ere den væsentligste Kilde til hans Beskrivelse, saa at han kun omsætter deres Oplysninger i Textform.

Hertil kommer saa, at et andet og senere Kort af den samme Cornelis Anthoniszoon, hvilket for nylig er bleven fundet af W. Ruge, aldeles ikke viser en Indskjæring i Jylland eller denne store Fjord gennem Lan-

¹⁾ Corn. Hamsfort, De familia Sprachalegum, Scr. R. D. III. 280.

²⁾ Rørdam, Histor. Kildeskrifter I. 696.

det. De paa dette Kort angivne Aaer, som falde i Middelfartsund, synes knap nok at strække sig ind til Landets midterste Trediedel, og der er i hvert Fald ingen Forbindelse mellem disse Aaer og Vandløbene paa Vest-siden¹⁾.

Vi besidde endvidere fra det 17de Aarh. Kort af en ganske anden Værdi end det nævnte af Anthoniszoon, nemlig Joh. Mejers. Hverken paa de Kort, som ere optagne i Danckwerths „Neue Landesbeschreibung der Herzogthümer Schleswich und Holstein“, eller paa alle de i Manuskript paa det Kgl. Bibliothek²⁾ bevarede Kort, mindst 9 i Tallet, vil man finde en Sø ved Hjarup; paa nogle af Kortene er den lille, over en Fjerdingsvej Sydvest for Hjarup liggende Søgaard Sø afsat. I det Hele vil man paa disse Kort³⁾ finde Grænseaaen og de andre Vandløb i hele denne Egn afsatte paa en Maade, der ganske svarer til Nutidens Forhold. Paa Videnskabernes Selskabs Kort af 1804 er der heller ingen Sø ved Hjarup; der er en Eng Syd for Kirken, ellers mest Hede og Skov i Omgivelserne. Naar Geerz nævner store Engflader, der strække sig fra Kolding ned til Vamdrup, bekræftes dette ikke af Vid. Selskabs Kort af 1804, 1820 og 1836, idet snarere Hede og Skov synes raadende paa disse Steder. Paa vore nuværende Generalstabskort ere Engene langs Aaerne højst 300—400 Alen brede.

Geografen Antoniades og hans Vidnesbyrd kunne vi

¹⁾ A. A. Bjørnbo og Carl S. Petersen, *Anecdota cartographica septentrionalia* 7 f., Kortet Nr. 5.

²⁾ Gl. kgl. Samling Nr. 713 Folio.

³⁾ Sach (I. 37) udtaler, at Hjarup-Søen forekommer oftere paa ældre Kort. Jeg kjender ikke saadanne.

derfor rolig lade ude af Betragtning¹⁾. Vi vende os derpaa til Geertz's Selvsyn paa de topografiske Forhold. Yttringen „naar man kommer Syd fra, ser man osv.“, gjenfindes hos senere Forfattere, men det er vist givet, at de kun gjentage Geertz's Udtalelse om, hvad han har set.

Kongeaen i sin nuværende Skikkelse danner et mærkeligt Modbillede til den af de tyske Forfattere skildrede Strøm eller Fjord. Den beskrives 1844 saaledes: „dens Dybde er sjælden mere end 4 Fod, og dens Munding er hyppigen forsandet“²⁾. I Fremstillinger fra de sidste Aartier hedder det: Kongeaens Bækken er for største Delen lavt og fladt. Aaen danner paa en lang Strækning (fra Holt til Kalvslund, ca. 3½ d. Mil) Kongerigets Sydgrænse, falder paa denne Strækning fra ca. 93 til ca. 35 Fod, altsaa mindre end $\frac{3}{4}$ Fod paa 1000 Fod³⁾; eller: Kongeaen løber i det for største Delen lave og jævne Kongeaas-Bækken . . . den løber med et meget ringe Fald; ved Holte er den 29 Meter, ved Villebølle [meget over 3 d. Mil vestligere] 11 M. over Havet⁴⁾. Det lyder helt anderledes end Jansens saa stærke Beto-

¹⁾ Sach indser fuldt vel, at Kortet er ubrugeligt, men vil ikke undvære det i Argumentationen. Han gør først opmærksom paa, hvorledes Kortet „in ganz auffallender Weise die Königsau als ein breites Gewässer darstellt“, og føjer til: „Da sie aber ohne Zweifel erst aus der Zeit Christians III. oder Friedrichs IV. stammt, so kann sie schwerlich den thatsächlichen geographischen Verhältnissen entsprochen haben. Indes bleibt immer so viel bestehen, dasz die erwähnten Gewässer, so lange sie in ihrer alten Ausdehnung vorhanden waren, die Scheidung der Harde- und Sysselgrenzen über die ganze Breite von Meer zu Meer geographisch völlig erklären“. (Sach l. c. I. 37.)

²⁾ Bergsøe, Den danske Stats Statistik I. 151.

³⁾ Falbe-Hansen og Scharling, Danmarks Statistik I. 117 f.

⁴⁾ Salmonsens Konversationslexikon, Kongeaa.

ning af Aaens dybe Leje og det store Skjel, den sætter. Og mærkeligt er det jo ogsaa, at Jansen maa tilføje: „i Nørrejylland have de tilstedeværende, til Dels meget stærkere Gennemskjæringer af Jordbunden ikke vist betydeligere politiske Indvirkninger“¹⁾).

Forskjellige ved Grænseaaen bestaaende Forhold have da ogsaa vist, hvor lidt dens Vande vare i Stand til at sætte noget Skjel af Betydning. Vilslev Sogn, der ligger nærmest ved Vesterhavet paa Aaens Nordside, laa med sin Hoveddel Nord for Aaen, men en mindre Del laa Syd for Aaen, og denne Del var blandet kongerigsk og slesvigsk. Saaledes var der baade kongerigske og slesvigske Gaarde i Jested By, der, dog i kirkelig Henseende hørte helt under Vilslev Sogn; i Hillerup, som ligeledes havde baade kongerigske og slesvigske Ejendomme, hørte 12 Gaarde og nogle Huse i kirkelig Henseende under Vilslev Sogn, men Resten under Farup Sogn, og saa udviklede vare Forholdene, at det ikke var de kongerigske Beboere, der hørte til Vilslev, og de slesvigske til Farup, et Par slesvigske Gaarde og Huse hørte til Vilslev Sogn²⁾).

Om Aaen paa Strækningen mellem Vilslev og Jested opkom der Stridigheder paa Frederik II's Tid. Aaen var

¹⁾ Jansen l. c. 25.

²⁾ J. Madsen, Jested og Hillerup. Et Tidsbillede fra Vilslev Sogn fra før 1864. Fra Ribe Amt. VII. 1909. 3 ff. Forf. giver mange oplysende Meddelelser, saaledes om, hvorledes man ved Begravelser fra Gaarde Syd for Aaen i Nærheden af Vilslev Spange, der ligger kun et Par Hundrede Alen Syd for Vilslev, maatte, da man ikke godt kunde kjøre Liget gennem Aaen eller bære det over den smalle Gangbro, kjøre det ad Landevejen over Gredsted Bro gennem to fremmede Sogne, betale Bropenge og lade Ligskaren undersøge af Toldopsynet; paa Hjemvejen kjørte man gennem Aaen, hvis man kunde (S. 8).

da her delt i tre Strømme, og der var Tvivl om, hvilken af dem der dannede Skjellet mellem Nørre- og Sønderjylland. Bønderne i Jested havde ført Sten over Strømmene ind i Vilsmark i Nørrejylland, havde slaaet Fiskegaarde over Strømmene mellem begge Lande og forment Indbyggerne i Vilslev deres Fiskeri imod gamle Kongebreve; der udgik derfor Befaling til 6 Adelsmænd om at mødes i Ribe med de af Hertug Hans beskikkede Raader og afgjøre disse og andre Klagemaal enten til Minde eller Ret¹⁾.

I Arkivtegneren Søren Abildgaards Dagbog fra hans Rejser i Nordslesvig 1775—76 berettes det: Skodborg Aa har tilforn havt sit Løb imellem Skodborghus Borge og Ladegaard, saa at Borgegaarden har lagt paa sydlig Side af Aaen, og Gaarden i den Tid har lagt til Skodborg Sogn [i Slesvig]. Men siden har Aaen gennemskaaret og taget et andet Løb aldeles sydlig om Skodborghus, da Gaarden derefter er lagt til Vejen Kirke²⁾.

Netop fordi Grænsen var saa lidt naturbestemt, bliver da ogsaa med største Lethed snart et, snart et andet Omraade fra Kongeriget lagt over til Hertugdømmet eller omvendt. Bastrup laa Syd for Aaen og i Slesvig, men hørte under Vamdrup Sogn i Nørrejylland³⁾. Seest Sogn havde fra gammel Tid hørt til Sønderjylland, men 1566 blev det af Hertug Hans overdraget til Kongen og lagt til Koldinghus Len⁴⁾.

Det er da ogsaa betegnende, at Vadesteder have

¹⁾ L. Laursen, Kancelliets Brevbøger 1561—65, 247 f. (1563).

²⁾ Sønderjydske Aarbøger. 1906. 136.

³⁾ Trap, Slesvig 77; Trap, Danmark ³V. 787 f.

⁴⁾ Jensen, Kirchliche Statistik des Herzogthums Schleswig 206. Trap, Danmark ³V. 785 f.

spillet saa stor en Rolle ved Kongeaaen, ligesom ogsaa ved Koldingaa. Allerede 1390 nævnes Møllen Gamlevad i Skodborgaa med dens fri Støvning mod Nord, hørende til Maltherred¹⁾. Kristian III udsteder 1545 Forbud imod, at man udfører Heste og Kvæg andensteds end over Ribe og Kolding; mange fare over Issenvadt, Holckewadt, Esdrop Møllevad, og igjennem Gjelballe, Hjarup og Kleckbeck og andre ulovlige Vadesteder og Veje mellem Kolding og Ribe²⁾. Frederik II befaler 1567, at alt Kvæg, der føres ind i Hertugdømmet fra Kolding Marked, skal fortoldes i Kolding, og de, som drive ufortoldet Kvæg ad Riber-Vejen eller andenstedshen ad ulovlige Vadesteder i Andst eller Malt Herreder, som Eystrup Møllevad, Hjarup, Skanderup og Klegebeck, skulle straffes paa Livet og have forbrudt, hvad de have med at fare³⁾. Ved et aabent Brev af Kristian IV 1646 befales det, at alle, som føre Heste eller andet af Riberhus Len ind i Fyrstendømmet Holsten, skulle passere dermed over Gredsted eller Folding Bro og fortolde det i Kolding eller Ribe, og den, som fører sligt her af Riget over Aaer eller andre Vadesteder ind i Fyrstendømmet Holsten, mister Godset og straffes som Hans Majestæts

¹⁾ Ser. VIII. 216: molendinum dictum Gamlæwoth in amne Schotteburga situm cum libero suo aqueductu ad aquilonem pertingente ad Malthæherret. Jfr. O. Nielsen, Malt Herred 81.

²⁾ Adlers Program fra Ribe 1847, 22. Gjelballe er en By i Skanderup Sogn; nogle Gaarde i samme Sogn hedde Klebæk, Bækken omtales i Danckwerths Landesbeschreibung der Herzogthümer 70: dann fällt eine andere Au von Schanderup herein, die Clægebecke genannt, gehen zusammen umb Wamderup Kirche osv. I en Gjentagelse af Brevet 1640 findes Navnene næppe i rigtigere Former: Isevad, Falkevad, Asdropmøllevad. Secher, Forordninger V. 49. Elstrupdam i Vejen Sogn, se Indberetning til O. Worm, Danske Samlinger 2. R. IV. 111.

³⁾ Laursen, Kancelliets Brevbøger 1566—70, 120.

Mandaters Overtræder. Der udgaar samme Dag et lignende Forbud imod at benytte ulovlige Vadesteder i Koldinghus Len¹⁾. Saaledes viser det sig, at Aaen har været saare let at passere for vadende Kvæg og Mennesker; den har aabenbart ikke havt nogen bred og strøm-agtig Karakter²⁾.

Kongeaens Dalbund frembyder i Virkeligheden netop de samme Træk som mange andre Aaer i Jylland. Om disse skriver N. V. Ussing: „Aadalenes Bund er oftest flad og indtages af en Engstrækning, gennem hvilken Aaen møjsommeligt søger sin Vej i utallige Slangebøgtninger. Der synes at være et Misforhold mellem Aaens ringe og Dalbundens store Bredde; heraf kan man dog ikke drage den Slutning, at Aaen tidligere har ført en større Vandmængde. Aaen forandrer nemlig idelig sit Leje, og dens Bøgtninger idelig deres Former, fordi enhver Bøgtning medfører, at Strømmen i Aaen tvinges ud mod Bøgtens Yderside; dér bliver Bortskylningen stærkest, og Aaens Leje forskydes i samme Retning. Saaledes flytter Aaen sig bestandigt, og dens Dal bliver derved langt bredere end den selv“³⁾.

Eet Forhold viser endelig afgjørende, at der i hele den historiske Tid og endda i nogle Aartusinder før denne ikke har været nogen Fjord, Bøgt eller større Strøm i denne Egn; det er næsten underligt, at Geerz og hans Eftermænd ikke ere blevne opmærksomme derpå. Egnen omkring Kongeaa er nemlig rig paa for-

¹⁾ V. A. Secher, Forordninger, Recesser V. 500 f., 503 f.

²⁾ Jfr. iøvrigt S. Alkærsig, Toldgrænsen mellem Nørre- og Sønderjylland, i Samlinger til jydsk Historie 3. R. IV. 97 ff. og samme Forfatters Fra den store Smuglertid, i Fra Ribe Amt VII. 1909.

³⁾ N. V. Ussing, Danmarks Geologi 2, 275 f.

historiske Mindesmærker; paa mange Steder ligger Kjæmpehøj tæt ved Kjæmpehøj, og de findes ofte umiddelbart ved Aaen eller dens Baaer, netop hvor Engene ende; ved Koldingaa og de andre Aaer er det samme Tilfældet. Man vil finde disse Høje omtalte i Præsternes Indberetning til Ole Worm, og de kunne tildels ses paa Generalstabskortene.

Jeg vil blot nævne, at der i Kalsund Sogn Syd for Aaen ligger ved Villebøl en Høj i kun 150 Alens Afstand fra denne. I Føvling Sogn ligger en lang Række Høje i Linje med Aaen, den nærmeste 250 Alen, de andre 300—750 Alen fra Aaen; der er fundet Gjenstande i dem fra Bronze- og Jernalderen. I Malt Sogn findes en Gruppe Høje kun 200—300 Alen fra Aaen, i Maltbæk en Del Høje i en Afstand af 500—800 Alen. I Folding Sogn ligger ved Foldingbro Høje i en Afstand af 450 Alen fra Kongeaaen, 250 Alen fra en Baa. I Vejen Sogn ligger tæt ved Vejen Aa, Kongeaaens Baa, en Gruppe Høje, den nærmeste kun 200 Alen fra denne Aa. Paa Vamdrup Kirkegaard findes en Gravhøj i 800 Alens Afstand fra Kongeaaen, 370 Alen fra en Baa. I Havdrup er der store Grupper af Høje, med Fund fra Bronzealderen, de nærmeste i en Afstand af 1300 Alen fra Kongeaaen. Og der vilde kunne nævnes endnu mange andre Exempler paa dette Forhold, saaledes Høje i stor Nærhed af Søerne¹⁾.

Saaledes er det efter de arkæologiske Forhold udelukket, at der i de sidste 2—3 Aartusinder eller mere

¹⁾ Der er velvilligt af Nationalmuseet givet mig Adgang til at benytte Indberetningerne om de antikvariske Undersøgelser i disse Egne; fremdeles henviser jeg til Vilh. Boye, Fund af Egekister fra Bronzealderen i Danmark 66, 96, 98.

i disse Egne har været en Bugt, en Fjord eller endog en Strøm, der var synderlig bredere end den, der nu løber. Om Landet har havt en anden Bygning i de fjerneste forhistoriske Tidsrum, kunne vi lade ganske ude af Betragtning her, hvor der er Tale om at forklare, hvorfor et Hertugdømme opstod i det 12te Aarhundrede.

Der var endvidere et geografisk Forhold tilstede, som maatte gjøre Skodborg Aa som Grænseaa Rangen stridig, og det var Ribe Aa og Farvandet uden for dens Udløb. Ribe Aa, som dannes ved Samløbet af Fladsaa og Gjelsaa, strækker sig langt længere ind i Landet, har mange Tilløb, og den er langt bredere. Det er da ogsaa mærkeligt at se, at flere Forfattere opfatte Ribe Aa som Grænsemærket mellem Kongeriget og Slesvig. Den nævnes som saadan, sammen med Kolding Aa, af Hamsfort¹⁾, og i Moths Ordbog finder man ved „Jylland“, at Jutia septentrionalis skilles fra Synder-Jylland „ved en lige Linie fra Kolding til Ribe Byer“. Man kan ikke forklare det ved, at gejstlige Grænser her have vildledet, eftersom Ribe Stift strakte sig vestligt helt ned til Slesvigs Midte. Men at Ribe altid har været betragtet som kongerigsk Omraade²⁾, er jo allerede betegnende nok for Grænsens tilfældige og lidet geografiske Karakter; Kongeaaens Ud-

¹⁾ Scr. Rer. Dan. III. 280. Chr. Weisenius, Kurtze Fragen: auf der Gräntze .. fliest der Flus Ripa die Quere durch. Terpager, Ripæ Cimbricæ 16, antager, at han maa sigte til Skodborg Aa i Overensstemmelse med det gamle Vers:

Slesvicum et Jutas dirimit Schodburgicus amnis.

²⁾ Man kan gjerne sige, at Ribe er opført i Kong Valdemars Jordebog under Rangstrup Herred, men, som O. Nielsen bemærker, Byen kan jo aldrig have hørt under dette østlige Herred. Det forekommer mig rigtigere at sige, at Byen er opført sidst i Barvid Syssel. Man maatte jo finde en Plads for Byen.

løb forenede sig jo ogsaa med Ribe Aas, og de dannede sammen Ribe Dyb¹⁾.

Imod Øst har der været mindre Tvivl, idet Kolding Aa²⁾ betragtedes som Grænsen; selve Byen laa i Kongeriget. Her tjente den vidtstrakte Farrisskov, som først i sene Tider har maattet svinde, og hvoraf mange Rester ere tilbage, til at danne et Grænseskjel af ligesaa væsentlig Betydning som Aaen³⁾.

Af det Foregaaende vil det være set, at der ikke forelaa i Landets Bygning og Figur eller i disse Egenes Naturforhold noget, som kunde give særlig Anledning til at udskille den sydlige Del af Halvøen som en Provins for sig. Helt andre Forhold havde gjort sig gældende, nemlig at Riget maatte holde en Grænsevogter mod Fjenden sydfra, og at der maatte gives denne Høvding nærliggende Landskaber til Underhold eller et Omraade, hvorfra han kunde udskrive sine Krigere. Paa Knud Lavards Tid synes ogsaa Landets sydlige Øer at have

¹⁾ Saaledes skildres det i Danske Atlas og hos Niemann, Handbuch der schlesw.-holst. Landeskunde (1799), 1. Abth. 3: die Nipsaue . . die Schottburger Aue . . in die Westsee. Hier vereinigen sich beide Flüsse zwischen den Inseln Fanoe und Mandoe zu einem Strome, und bilden das Riepertief oder den Rieper Hafen, welcher nur für kleine und mittelmässige Fahrzeuge fahrbar ist.

²⁾ Et besynderligt Udtryk findes i et Kongebrev 1574: over den mellem Skodborig og Kolding løbende Aa. L. Laursen, Kancelliets Brevbøger 1571—75. 535.

³⁾ P. Eliassen, Fra de otte Sogne (i Veile Amts Aarbøger 1907-72), gjør opmærksom paa, hvorledes her meget store Byer hedde Torp (Stenderup, Vejstrup osv.) og have givet Sogne Navn. Forf. forklarer det ved, at den store Farrisskov efter Haanden er faldet og har givet Plads for Torperne. — Imidlertid maa det huskes, at vi her støde paa et i Slesvig truffet almindeligere Forhold, se Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaal 63 f., Danmarks Riges Hist. I. 456.

staaet under denne Grænsevogter¹⁾, senere blev det alene Landskaberne nærmest Grænsen, som stod under „Danmarks Hertug“, „hele Danmarks Hertug“, „Hertugen i Danmark“, og saa blev Grænsen i Nord sat ved Aaen.

Kong Valdemars Jordebog er ret betegnende baade ved sine Oplysninger og ved sin Taushed. Man skulde tro, at en saadan statistisk Protokol, der lægger særlig Vægt paa at meddele Landets Inddeling og dets forskjellige Kredse, maatte som et af de vigtigste blandt disse anføre et Hertugdømme. Hovedlisten nævner i Jylland Sysler og Herreder, men der staar Intet om, hvilke af dem der hørte til Nørrejylland og hvilke til Hertugdømmet; i Haandskriftet findes der end ikke et af de farvede Mærker, som kunde angive, at her begynder et nyt Omraade. Afgifterne ere ganske ensartede i Nørre- og Sønderjylland; der findes ingen Antydning af, at de oppebæres af andre end Kongen, end ikke ved Byen Slesvig eller Danevirke nævnes en Hertug. Nu har vel paa Optegnelsestiden Kong Valdemar tillige været Hertug, men end ikke Antydninger om en Tid, da Forholdet var anderledes, synes at foreligge. I Listen over Landets Øer gjøres der heller ikke nogen Adskillelse. Det er kun af Listen over Kununglef, at vi erfare, at der fandtes et Hertugdømme. I den findes nemlig ved Opregningen af Besiddelserne *in Jucia* en egen Kolonne, der indledes med et Mærke²⁾ og begynder med Brøns i Hviding Her-

¹⁾ H. Olrik, Knud Lavard 87, 89. Knud sætter sin Broder Erik til Høvding paa Øerne: Ericus insularum a Canuto præfectura donatus (Saxo 642).

²⁾ I Anledning af en Udtalelse hos Sach (I. 36) om, at her findes det sædvanlige Mærke, der betegner et nyt Afsnit, gjør jeg opmærksom paa, at i Haandskriftet Mærkernes Farve har Betydning, og at Mærket ikke har de andre Hovedinddelingers røde Farve, men er sort (med et rødt Centrum).

red; ligeledes hedder det her, at af Hedeby høre tre Dele til Kununglef og én Del til Hertugdømmet, hele Skatten af Frisland gaar til Kongen, og af fire Saltkjedler i Frisland høre tre til Kongen, den fjerde til Hertugdømmet. Saaledes vidner Kong Valdemars Jordebog om, hvordan den jydsk Halvø fuldt ud var en oprindelig Enhed, og den samme Konges Lovbog har jo ogsaa fra første Færd været gjældende fra Skagen til Ejder, uden at man kjendte afvigende Love eller Lovomraader (paa Sjælland fandtes der derimod to forskjellige Lovkilder).

Til det Paaviste skal endnu kun føjes nogle Bemærkninger om Grænseaaens Navn.

Navnet Skodborg Aa kjende vi allerede fra to islandske Skjalde i det 11te Aarh., men ellers først fra det 14de Aarh. Som navnløs Aa fremtræder Aaen i den bekjendte Betegnelse om Hertugdømmet „for sønden Aa“¹⁾. Underlig er ogsaa Aaens navnløse Omtale i nogle Indberetninger til Ole Worm, enkelte Gange kaldes den dog Skodborg Aa²⁾. Det er jo Aaers Skjæbne, at de

¹⁾ Dette Udtryk findes bl. A. i en gammel Optælling af Danmarks Herreder, trykt i Scr. R. D. II. 528. Her staar efter Nørrejyl-lands Herreder: For synnæn a 2. Baruitsysell 4. Ællinnsysell 6. Istatsysell 9. Man skulde synes, at Betegnelsen her maatte være brugt ikke om hele Sønderjylland, men om et eget nordligt Omraade indenfor dette. Tanken ledes hen paa det „Sønderjyllands Syssel“, som spøger om hos nogle Forfattere og iøvrigt er ganske uhjemlet (Kinch, Ribe, indtil Reformationen 52). Listen er for mangelfuldt overleveret til, at man ret tør drage Slutninger af den.

²⁾ Danske Samlinger 2. R. IV. 84: Liden Aandst . . norden samme bye opkommer en liden rivier, som løbber synder paa igiennem byen i en stor aae, som kaldis Dammis Vaed, som skiller Nøeriuttland oc Synderiuttland oc er denne liden bye den neste paa grentzen. 86: Vamdrup kircke . . haffuer sit naffn aff tuende vandløff oc strømme, som ved kircken samblis oc løber vester paa i den Vesterhaff.

have flere Navne eller Navne efter de forskjellige Landsbyer og Sogne, som de berøre, og i disse Indberetninger kaldes den paa sin vestligste Strækning Vilslev Aa¹⁾, hvilket Navn gjenfindes i Danske Atlas (V. 690, VII. 164). Bortset herfra er Navnet paa Grænseaaen endnu i det 17de Aarh. udelukkende Skodborgaa, som ogsaa er det sædvanlige i det 18de Aarh.²⁾

Den første Kilde, hvori jeg har fundet Navnet Kongeaa anvendt — men her som vel bekjendt — er et Patent af 29. Okt. 1727 angaaende det almindelige Toldskiel mellem Jylland og Slesvig. Det bestemmes her, at „Konge-Aaen paa den vestre og Colding-Aaen paa den østre Kant skal være det rette almindelige Toldskiel og Kiendetegn, saavidt Toldvæsenet angaaer, imellem Nørre Jylland og Fyrstendømmet Slesvig . . . Og da der imellem Konge- og Colding-Aaen er $\frac{3}{4}$ Mil tørt og fast Land, saa er til alles Efterretning paa samme Distance et vist Antal Pæle nedsatte for at betegne, hvor Linien af det rette Toldskiel imellem disse tvende Aaer skal tages“.

5. De, som ville se Grænseliniers Mangfoldighed i Danmark, kunne studere det lærerige Værk, som udgives af de to ansete Sprogmand V. Bennike og Marius

¹⁾ l. c. 107: Wilslef sogn . . . Strax synden fra kircken løber en fersk strøm, som kaldis Wilsaae . . . oc sigis at haffue sin ud-sprung ved Coldinge, flyder gennem Aanstbro ned forbi Skodborghus, igiennem Foldingbro oc saa fort an ud ad Vesterhaffuet. 108: ned ad Wilsle aa oc saa ud til haffued. 109 f.: Jernved Sogn . . . Skodborgaa, som skil Jutland oc Holsten.

²⁾ Danie descriptio a Jona Koldingensi (1594) 73, 87. Danckwerth, Landesbeschreibung (1652) 70. Rutgerus Hermanides, Danie ac Norwegie descriptio II. 790, 793, 801. Pontoppidan, Theatrum Danie veteris et modernæ 224, 228, 320, 337. Niemann, Handbuch der schleswig-holst. Landeskunde (1799) 1. Abth. I Danske Atlas ere begge Navne benyttede.

Kristensen: „Kort over de danske Folkemaal med Forklaringer“. 8 Hefter ere udkomne (1898—1910), og Værket er bleven modtaget med megen Anerkjendelse af Sprogforskerne.

Naturligvis kan kun en Sprogkyndig af disse Kort drage de endelige Slutninger om, hvorledes vort Land sproglig er inddelt i Hoveddele. En simpel Sammentælling af, hvor ofte Grænsen gaar paa dette eller hint Sted, vil jo ikke være tilstrækkelig; der er paa Kortene angivet sproglige Forhold af meget forskjellig Betydning, stundom kun Udtalen af et enkelt Ord. Imidlertid ere Kortene i Tal saa mange, omkring 70, at flere større Træk fremtræde for enhver Beskuer; jeg er i det Følgende næppe i noget Punkt gaaet uden for de Resultater, som Sprog-mændene erkjende.

Saaledes falder det ved Betragtningen i Øje, hvor sjældent der er, at Store Belt danner Grænsen mellem et østdansk og et vstdansk Omraade, og Dr. Marius Kristensen deler da ogsaa i sin Bog „Nydansk“ (1906) Folkemaalene i tre Hoveddialekter, den jyske, Øboernes og den skaanske. I sin Bog „Studier til det danske Rigssprogs Historie. I. Lydhistorie“ (1910) udtaler Dr. Lis Jacobsen, at man med lige saa stor Skjel kunde drage Fyen med ind under det jyske Omraade, eftersom de fyenske Maal i mange Henseender ere tættere knyttede til de jyske end til de sjællandske (S. 10). Men ogsaa denne Forfatterinde peger ligesom Dr. Kristensen paa, hvorledes man foruden en saadan Skjellinie fra Nord til Syd kunde drage et Skjel fra Vest til Øst og dele Maalene i en norddansk og syddansk Maalgruppe ved en Linie, der blev trukket oven over Sønderjylland og Øerne, saaledes altsaa at Nørrejylland og Skaane stilledes hinsides Linien.

Der vilde imidlertid ogsaa kunne nævnes Skjellinier, der stillede Nørrejydsk paa én Side og Sønderjydsk, Ømaal og Skaansk paa en anden, eller Linier, der satte Lille Belt som Grænse, eller Linier, der stillede Ømaalene overfor samtlige Jyllands Maal og de skaanske Maal.

Tager man endvidere de enkelte Landsdele i Betragtning, vil man finde dem delte efter de forskjelligste Linier, Sjælland snart fra Øst til Vest, snart fra Nord til Syd, og Jylland gaar det paa samme Maade. Vort Land bestaar, kort sagt, af en talrig Række Sprogomraader, og disses Grænser gennemskjære idelig hinanden¹⁾. Dr. Kristensens Opfattelse af disse Liniers Hovedretning er den, at de i den nordlige Del af Rigets gamle Omraade gennemgaaende have Retningen Nordvest-Sydøst, i den sydlige Del gennemgaaende Retningen Vest-Øst²⁾.

Alene at følge et saa lille Land som Møen paa Kortene er lærerigt. Møen har jo afgjort, hvad Love, administrative og sociale Forhold angaar, delt Skjæbne med Sjælland, og det behandles i det 16de—17de Aarhundredes Styrelse sammen med Sjælland, ikke med Smaalandene. Dets Dialekt stilles af Dr. Kristensen vel nærmest ved det Sydsjællandske, andre ville maaske drage det nærmere ved det Falsterske. Naar man tager de Kort for sig, paa hvilke Falsters Maal er fremstillet som forskjelligt fra Sjællandsk, vil man mellem dem finde færre i Tal, hvor Møen har den sjællandske Ejendommelighed³⁾, medens Møen i en Række Tilfælde gaar sammen

¹⁾ Hvad sproglige Enklaver angaar, de af andre Maalforhold omsluttede Omraader, støde de, saa vidt jeg kan se, altid paa den ene eller anden Side til Hav eller Fjord.

²⁾ Nydansk 52.

³⁾ Kortene Nr. 2, 16, 20, 23, 37.

med Falster¹⁾, i en Række af andre Forhold har Øen sin særlige Ejendommelighed, hvori den afviger fra begge Naboer²⁾. Dette turde vise, baade hvor megen Selvstændighed en saa lille Plet som Møen kan rumme, og hvorledes Paavirkningerne komme snart fra én, snart fra en anden Side, hvorfor det da ogsaa kan hælde, at Øen selv er delt i forskjellige Omraader³⁾.

Der er et Forhold, som disse Kort ogsaa give god Lejlighed til at iagttage. Det har været sagt, at Syslerne tilkjendegave sig som Enheder ogsaa paa den Maade, at de havde en egen Dialekt⁴⁾. Kortene vise os nu, at det ikke er hyppigt, at Nutidens Maalgrænser paa en bestemtere Maade eller i vigtigere Forhold falde sammen med Syssegrænserne. Der er i den Henseende næppe mere end to Forhold, som særlig tildrage sig Opmærksomhed. Det ene er, at Landet Nord for Limfjorden afgjort falder i to Dele. Vendsyssel fremtræder i udpræget Grad som forskjellig fra Thy⁵⁾, og Thyboernes Maal falder meget oftere sammen med Maalene paa Mors, i Harsyssel, Salling eller de andre tilstødende Landskaber end Vendelboernes Maal med deres sydlige Naboers.

Det andet Forhold er, at det gamle Aabosyssel jævnligen fremtræder som en selvstændig Helhed⁶⁾. Aabo-

¹⁾ Kortene Nr. 8, 18, 19, 22, 36, 39, 42, 43, 67.

²⁾ Kortene Nr. 3, 16, 21, 31, 44, 46, 52, 61, 66.

³⁾ Kortene Nr. 50, 51, 65, 68.

⁴⁾ O. Nielsen, Sysseinddelingen i Danmark 13 f., redegjør dog for Vanskelighederne ved at paavise dette.

⁵⁾ Vendsyssel mod Thy, Kortene Nr. 6, 7, 12, 24, 29, 31, 33, 37, 38, 41—43, 46, 50, 52, 61, 65, 66, 68. Hanherrederne gaa stundom sammen med Thy, stundom med Vendsyssel.

⁶⁾ Kortene Nr. 1, 2, 19, 20, 22, 23, 33, 34, 38, 40.

sysseL var Landet fra Randers Fjord ned til Kysing Fjord; det indbefattede den store fremspringende østjydske Halvø med Djursland og Mols. I Syd grænsede det til Hads Herred (i LøversysseL), der strækker sig fra Kysing Fjord til Horsens Fjord (se Kortet S. 14). Dette Herreds Dialekt er noget for sig¹⁾, selv om der er Overgange ved dens sproglige Nordgrænse, og den afviger bestemt fra Almuesproget i Herredet Vest derfor, Voer Herred.

Jeg skal i denne Sammenhæng endnu dvæle ved, hvad vi lære om Farvandes og Sundes forbindende Magt og deres Evne til at udvidske Grænser, som Naturforhold synes at maatte sætte. I Dansk og i dets Dialekter hedder *han* i Accusativ og Dativ *ham*, kun i Nordsjælland og paa Amager har man ogsaa i disse Kasus alene Formen *han*. Men dette Forhold gjenfindes i det sydvestlige Skaane, hvorimod hele det øvrige Skaane, Bleking, Bornholm og Halland har *han* (Nom.) og *hannem* (Acc., Dativ), i Halland kan man ogsaa træffe *ham*. At her Paavirkninger ved Samkvem søværts har havt Indflydelse, er højst sandsynligt. I lignende Retning peger den Ejendommelighed, at man langs hele Øresundskysten paa skaansk Side udtaler *gabe*, *knibe*, *kjøre* osv. med *v* for *b* netop som i Sjælland, medens den skaanske Dialekt ellers ikke har denne Ejendommelighed. Især har det dog vakt Sprogforskeres Opmærksomhed, at i en enkelt Egn af Skaane, nemlig i Skyttsherred, der rummer Skanør og Falsterbo, og i en Del af Oxie Herred Nord derfor Endevokalen *a* i Verbers Infinitiv og andre Endelser er svækket til *e* paa samme Maade som i Dansk (*göra*,

¹⁾ Kristensen, Nydansk 39, 65 f.

gjøre), ligesom Dialekten her ogsaa i andre Henseender staar nærmere ved Dansk end de andre skaanske Dialekter. Prof. Axel Kock har deri set en Indvirkning fra de store skaanske Fiskemarkeders Tid i Middelalderen¹⁾; men han har undret sig over, at netop Lighedspunkterne ere størst, hvor Sundet er bredest. P. K. Thorsen har dog aabenbart Ret i, at det afgjørende maa være Samfærdslens Styrke og Livlighed, og at desuden den nordøstlige Del af Sjælland, som mest nærmer sig Skaane, i ældre Tid var saa lidt opdyrket. Paa Grund af de samme Forhold har den sjællandske Fiskerbefolkning faaet en skaansk Artikulationsbasis, den bruger intet Stød, den „synger“. Højest karakteristisk træder dette frem hos Dragørs Kaptajner, der derfor ogsaa jævnlig blive antagne for Bornholmere.

I andre Dele af Landet lader det samme sig paavise. Sproget i Middelfart og for nogle Forhold i enkelte nordvestfynske Egne viser jydsk Paavirkning²⁾, og endnu mærkeligere er den Paavirkning, som Kallundborgmaalet har fra Jylland; Dr. Dyrland betegner det som Kallundborg-Jydsk³⁾.

Man faar derved ogsaa en Forklaring paa det Forhold, som man ved at studere Bennikes og Kristensens Kort uvilkaarligt var studset ved, nemlig at Aabomaalet⁴⁾ eller Molbomaalet⁵⁾ ret jævnlig viser de samme Ejendommeligheder som Sjælland eller Vestsjælland.

Men allerklarest synes de lette Forbindelsesveje at

¹⁾ Historisk Tidsskrift för Skåneland, II. 14 f.

²⁾ Dyrland, Udsigt over de danske Sprogarter 21. Kristensen, Nydansk 75.

³⁾ Dyrland l. c. 24. Kristensen, Nydansk 49.

⁴⁾ Kortene Nr. 3, 5, 7, 23, 61, 68.

⁵⁾ Kortene Nr. 28, 35.

gjøre sig gjældende mellem alle de Øer Syd for Fyen og Sjælland, som betegnes som Smaalandene. Dr. Dyrhund har derfor opstillet alle Dialekterne paa disse Øer som en egen Gruppe, Øbomaalet, ved Siden af de to andre Grupper, Fyenbomaalet og det sjællandske¹⁾.

Over Ærø og Als gaar Vejen til Midtslesvig, og i ét vigtigt Punkt, blandt flere andre, omspænder det samme Bælte Midt- og Sydslesvig, alle Smaalandene og de sydlige Dele af Fyen og af Sjælland. Det saakaldte Stød, der som bekjendt er en karakteristisk Ejendommelighed for Dansk i Sammenligning med andre Sprog, ogsaa de nordiske, findes kun Nord for en Linie, draget fra Sydsiden af Rømø tværs over Slesvig og tværs over Fyen og over Sjælland indtil Præstø; Øst for Sundet findes Stødet ikke²⁾. I hele „Mundlaget“ minder Sønderjydsk mere om Ødanskernes end om Nørrejydernes Maal.

Det bør her iøvrigt erindres, i Tilslutning til hvad der foran er fremstillet om Kongeaaen, at denne afgjort ikke danner nogen Grænse. En sønderjydsk Dialekt kan ikke siges at begynde før én eller to Mil Syd for Aaen³⁾. „Hovedgrænsen mellem Nørrejydsk og Sønderjydsk gaar ikke langs Kongeaaen, men noget sydligere, omtrent fra Ribe til Haderslev“⁴⁾.

Lige over for alle disse, med saa stor en Omhu af talrige danske og nordiske Videnskabsmænd foretagne Undersøgelser og indvundne Resultater staar Paastanden i Prof. Sach's Bog om, at Jyderne sproglig „indtage en

¹⁾ Dyrhund l. c. 18 (Omraadet omfatter alle Øerne mellem Ærø, Møen, Bornholm).

²⁾ Kristensen, Nydansk 51.

³⁾ P. K. Thorsen, Danske Almuesmaal, i Salmonsens Konversationslexikon IV. 1095.

⁴⁾ Kristensen, Nydansk 57.

Midtstilling og danne en Overgang fra Danerne til Angler og Sachser saavel som Friser, og som Følge deraf have sproglige Ejendommeligheder fælles med disse Folk, der ere dem nærmest beslægtede, dog uden at de ogsaa i den Henseende tabe deres Selvstændighed“. Dette Sprog er det vestjydske, der er saare forskjelligt fra Øboernes Sprog og det danske Litteratursprog. Ja, det „jydske“ Sprog i Sønderjylland er „saa fremmedartet, at ingen Nationaldansk kan forstaa det“¹⁾. Derfor bliver da ogsaa i hele Prof. Sach's Bog for Sønderjyllands Vedkommende „Dansk“ omhyggelig ombyttet med „Jydsk“.

Blandt de Egenheder, som skulde rykke Vestjydsk nær ved det vestgermanske, nævner Sach, at man til Dannelsen af Passiv bruger Hjælpeverbet *werd* i Stedet for en Form paa *-es*. Tre Sider længere frem meddeler Sach imidlertid en sønderjydsk Sprogprøve, som i alt Fald er fra det 18de Aarh.s Begyndelse, hvori det hedder: *lont om lont kom a te æ Kris-mand. Han lært mæ o kries*, og hvor almindelige Passivformer paa *-es* ere i alle Egne af Jylland, derpaa vil man finde en talrig Mængde Exempler i Feilbergs Ordbog (se saaledes bides, giftes, hugges, klappes, kyskes, mindes, røres, stikkes, tages, tykkes). Det rigtige er her kun dette, at man i enkelte Henseender er sparsom i Anvendelsen af denne Form og til Ex. især nødvendig danner Imperfectum dermed,

¹⁾ Sach, Das Herzogtum Schleswig III. 4 ff., 460 ff. Det havde været ønskeligt, om Sach i sine Citater, hvor han ved Dansk tilføjer: (Jydsk), havde klarere betegnet dette som hans eget Indskud. Og naar en Forfatter i saa høj Grad som Sach benytter Allens indholdsrige Værk „Det danske Sprogs Historie i Slesvig“, fortjente dette at anføres i en langt videre Udstrækning end det er sket. Dette gjælder saaledes Fremstillingen i Første Afdeling. 1.

idet man i Stedet anvender Hjælpeverbet *vorde*; men netop det samme gjælder andre danske Dialekter, kun at man her benytter *blive*¹⁾.

Sach anfører endvidere, at man paa Jydsk siger *Worm, Wost, Wonsdag* osv. for *Orm, Ost, Onsdag*, og altsaa her har i Forlyden et *w* netop som de vestgermanske Sprog, medens dette ikke findes i de nordiske Sprog. Imidlertid er, som K. J. Lyngby og ligesaa P. K. Thorsen have paavist, denne Lyd ikke oprindelig i Sproget²⁾; den er opstaaet ved at *o* er bleven udtalt *uo*³⁾.

Paa disse Punkter⁴⁾ lægger dog Sach forholdsvis mindre Vægt i Sammenligning med den Ejendommelighed i det Vestjydske, at man sætter den bestemte Artikel foran Ordet i Stedet for at lade det faa et Suffix; man

¹⁾ „Lideformen findes, men bruges sjælden i lidende Betydning: de gjøs behó (gøres Behov), de fógjæes ólr (forgættets aldrig); hyppigst som Nævneform: de maa olt mætæjes (tages med); æ Lyk ska skillagrawes (graves skilt ad); der maa aapasses (passes paa). Ellers dannes Sammensætninger med *vorde* . . . de ka var brugt (kan bruges); de ver mö'l sój (siges ofte); de hæ vurn fö silde (er blevet for silde). Ogsaa i Oldsproget bruges Lideformen sjælden, hyppigere Omskrivningen (Rask S. 204), i det norske Folkesprog findes den næsten ikke (Aasen § 262, 298); ligedan gaar det vist omtrent i alle danske Mundarter (med *blive* for *vorde*) og tildels i den dannede Tale (især med Datidsformen)*. E. Hagerup. Det danske Sprog i Angel. Anden Udg. ved Lyngby 152.

²⁾ Saaledes har det særlig nordiske Ord *Ost* havt *j* i Forlyden; det er i forhistorisk Tid blevet optaget i Finsk og findes nu i dette Sprog i Formen *juusto*. Jfr. G. Schütte i Sønderjydske Aarbøger 1900. 26.

³⁾ Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie 155.

⁴⁾ Et tredje Punkt, der skulde kunne paaberaabes, anføres af Sach (III. 7), nemlig at Perfectum Participium mangler *t* som Intekjønsmærke, men herom henviser jeg til P. K. Thorsens Fremstilling i Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie 160 ff.

siger *æ man*, som Englænderen siger *the man*, Tydskeren *der Mann*. Nu maa det dog vel siges, at som Bevis for en Ur-Ejendommelighed hos Jydsken har det den store Mangel, at de ældste sikre Vidnesbyrd om denne Egenhed ere to Thingsvidner fra Skadst Herred fra 1527 og 1538¹⁾. Hvor tidligt den er opstaaet, vides ikke, men der er rig Mulighed for, at det er en sildig Dannelselse²⁾, eftersom Artiklen i ældre Dansk anvendtes meget lidt; der brugtes ingen foransat bestemt Artikel og sjældent nogen ubestemt Artikel (i Flensborg gamle Stadsret staar endog flere Gange *foghdæn*). Efter almindelig historisk Slutningsmaade vilde man dog vel være betænkelig ved at give et Forhold meget større Ælde end den Tid, hvori det fremtræder, naar der var saa god Lejlighed til i Breve og andre Kilder at se Spor af det tidligere³⁾.

Professor Sach har til Belysning af, hvor fremmedartet „det Jydske“ staar overfor det Danske, med Glæde grebet en Udtalelse af Sten St. Blicher om, hvorledes en Kjøbenhavner vilde føle sig ved en pludselig Overførelse til Agger, og paa Grund af den Anvendelse, som Sach gjør deraf, er det værdt at se, hvorledes Blichers Ud-

¹⁾ O. Nielsen, Jydske Tingsvidner 84, 88; Danske Samlinger 2. R. V. 385 f. P. K. Thorsen i Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaal 159 f.

²⁾ Følgende forekommer mig at have Krav paa Opmærksomhed. I et Skøde fra Ribe 1441 nævnes Marquart Nielsens Hus og Jord „paa Damæth“ (Dæmningen), men i en Vidisse af samme Brev fra 1543 siges Huset at ligge „oppe Dam“. Erslev, Repertorium III. 578. — Dam som Intetkønsord findes ogsaa andetsteds i Jydske.

³⁾ Se isøvrigt gode Bemærkninger af Dr. Marius Kristensen, i Sønderjydske Aarbøger 1900, 238 ff., om hvor urigtigt det er af parallelle Sprogudviklinger at slutte sig til sprogligt Grundslægtskab mellem to Folk. Jfr. Gudmund Schütte, Altyske Annexionslærdomme 129 ff.

talelse lyder i sin hele Sammenhæng. „Dersom en Kjøbenhavnner, der aldrig havde været udenfor Gefions Ø, pludselig, ved et Luftskeib eller et Dampskib, blev flyttet til Agger: saae Beboernes fremmede Dragter og fremmede Ansigter, og hørte deres ham ganske fremmede Tungemaal — man kunde maaske indbilde ham, at han var kommen til et ganske fremmed Land. Og dette var endda ikke saa sært, eftersom selv deres Naboer i Thy ansee dem for noget meer end halvfremmede, og noget mindre end halvilde: de ere Thyboniternes Molboer, men i endnu højere Potents. Denne Nationalfordom gaar saa vidt, at Ægteskab mellem disse og hine er sjældnere end mellem Jøder og Christne, og betragtes almindeligt som Mesalliance. — „Hvorledes?“ spørger Du; ere da Aggerboerne virkelig saadanne Skræmsler?“ — Ingenlunde: de ere ligesaa bravt et Folkefærd som nogetsomhelst andet; men de ere Vandmænd, og Naboerne Landmænd; de første ere ene og allene Fiskere, de sidste Bønder — det er hele Sagen“¹⁾.

Det vil ses, at her er Tale om, at man ved en saadan hurtig Overførsel kunde for en Stund indgive en kjøbenhavnsk Hjemmefødning en Forestilling om, at han var i et fremmed Land²⁾, og endvidere, at Vestjyderne kunne føle store Afstande mellem sig selv indbyrdes. Netop paa samme Maade vilde det gaa, hvis man ved

¹⁾ Vestlig Profil af den Cimbriske Halvø fra Hamborg til Skagen. 1839. 72.

²⁾ St. St. Blicher har i sin Beskrivelse af „Viborg Amt“ (1839) S. 16 nogle stærke Udtryk om hvor vidt forskellige Udtalen og Betoningen af Østjydsk og Vestjydsk maa klinge for en Udlandning, der ikke forstaar Sproget. De her fremsatte ethnografiske Theorier ere nu forladte af alle. — Jfr. iøvrigt Dr. Marius Kristensens Udtalelse om Articulationsbasis i Sønderjydsk foran S. 37.

et Luftskib forsatte en bayersk Bonde mellem plattysk-talende Fiskere ved Østersøens Kyst.

Indenfor hvert Sprog findes der Dialekter, som ere vanskeligt forstaaelige for dem, der tale andre Dialekter eller Rigssproget, saaledes at man først skal en Stund øve sit Øre og delvis blive fortrolig med et uvant Ordforraad, inden man forstaar det lige saa let, som man forstaar den Sprogform, hvori man selv taler. Eller vil Prof. Sach til Ex. nægte, at det Sprog, som tales i Dalarne, er Svensk? „Nogle Dialekter af de nordiske Sprog — siger Prof. J. A. Lundell¹⁾ — udviklede sig saa egenartet, at de blive fuldstændig uforstaaelige for dem, der kun ere Litteratursproget mægtige, saaledes det Dalekarliske i Siljanegnen, Dialekterne i Øvre Kalix i det nordlige Sverige, nogle gullandske og jydsk Mundarter²⁾).

6. Naar man ser, hvorledes de, der vitterligt ere fjendske imod dansk Nationalitet, saaledes som den viser sig indenfor og udenfor vort Lands Grænser, bestræbe sig for at drage historiske Skillelinier indenfor det nuværende Danmark, og at paavise, hvorledes Danskerne lige til vore Dage have anset Dele af Befolkningen som uegentlige Danske³⁾, kunde man ønske, at vi selv viste lidt større Betænkksomhed ved at opstille provinsielle Modsætninger⁴⁾, hvor der i Virkeligheden kun er Tale

¹⁾ Paul's Grundriss der germanischen Philologie² I. 1488.

²⁾ Under Udarbejdelsen af hvad jeg ovenfor har skrevet om Sproget og Sproggrænser, har jeg modtaget megen velvillig Hjælp af Magister P. K. Thorsen.

³⁾ Histor. Tidsskr. 8. R. II. 101.

⁴⁾ Jeg sigter til en Udtalelse som følgende i Jens Kamp's med megen Flid og Kjærlighed og saare ringe Smag og Kritik samlede Afhandling „Dansk Provinsejendommelighed“ og Pro-

om Afvigelser indenfor det fælles folkelige i vor Nationalitet. Vi skulle visselig ikke ophøre at studere alle de Ejendommeligheder, som udmærke Befolkningen i den enkelte Landsdel, idet netop hver af dem giver sit Bidrag til Egenhederne ved vor almindelige Nationalkarakter. Men naar man hertil med Forkjærlighed har benyttet saadanne Udsagn, som den ene Landsdels Beboere anvende om Indbyggerne i en anden, og alle de drillende Mundheld, som vort Folk med sin Lyst til godmodig Satire er saa tilbøjelig til, er det at miskjende Værdien af dette Materiale, for saa vidt man tror, at det bunder i nogen dyb Forskjellighed indenfor Befolkningen. Det har ikke mere at sige end for Ex. lignende Udsagn i Tydskland, hvor den ene Landsdel kan udtale sig paa den groveste Maade om den anden og har haft denne Skik fra den graa Fortid¹⁾. Desuden viser det sig, at i hver enkelt lille Provins i Danmark saa at sige hvert Herred, hvert Sogn og hver By har spydige og karakteriserende Mundheld om de nærmest liggende Herreder, Sogne og Byer (man kan finde et Tusind Stykker af saadanne hos E. T. Kristensen, Danske Ordsprog og Mundheld S. 476—531).

Der trænger i det Hele til en kritisk Oprydning i

vinsfølelse" (i Højskolebladet for 1881, Tillæg Nr. 16—22): For Øboen bliver Jyden aldrig rigtig dansk. Men maaske er Jyden virkelig ogsaa af en anden Stamme. Meget synes at kunne tyde derpaa. Øboerne er ganske vist ogsaa meget forskjellige. Jeg tror, at Sjællænderne danner den ene Gren af en tvedelt Stamme osv.

¹⁾ Se saaledes Wackernagel, Die Spottnamen der Völker, i Zeitschrift f. deutsches Alterthum VI. 254 ff. Weinhold, Die deutschen Frauen in dem Mittelalter³ I. 148. Alwin Schultz, Deutsches Leben im 14—15. Jahrhundert 1—7. Reinsberg-Düringsfeld, Internationale Titulaturen. I—II.

hele dette folkloristiske Virvar. Man har som Regel ikke gjort noget Forsøg paa at oplyse de forskjellige Angivelser Værd, og der tillægges den enkelte Meddelers Orden Vægt som var det en almindelig Folkeudtalelse. De Regler for at finde Kilders rette Værd, som ellers anvendes, maatte vel ogsaa benyttes her, ja man tør vel sige, i endnu skarpere Grad, paa Grund af Materialets Natur. Tillige skal man huske paa, at Ophavsmanden til flere af disse Domme eller Udsagn findes i Jylland selv, hvor den ene Egn altid har let ved at se Naboegnens Egenheder, Svagheder eller Fejl og danner sig et Mundheld om den, hvilket saa vandrer videre til andre Landsdele og faar en almindeligere Anvendelse paa det hele Landskabs Beboere.

Jeg skal tage et Exempel for at vise dette nærmere, og jeg vil tage det hos den Mand, der dog er vor ypperste Forsker paa dette Omraade. Dr. H. F. Feilberg meddeler i sin jydsk Ordbog mellem det Onde, som Fyenboerne sige om Jyderne: „fremdeles: Jyderne har allesammen Fnæt, og har en Kløpæl inde i Stuen“ osv. Dette støttes til en Meddelelse i Skattegraveren X. 75 (219), hvor det hedder: „Fyenboerne fortæller om Jyderne: I Vesteregnet, den saakaldte Fnætegn, har Beboerne nogle Husdyr, som kaldes Lus. Derfor findes der i hvert et Hus osv.“. Om dette Udsagn oplyser Udgiveren E. Tang Kristensen: „Ovenstaaende opgives at være fra Vejle, men det er utænkeligt. De gode Vejleboere . . . kan ikke saadan ville slaa sig til Riddere paa deres nærboende Landsmænd. Jeg har da lagt Fyenboerne disse skrækkelige Ting i Munden som en Slags Gjengjæld for det, Jyderne siger om Fyenboerne“. Saaledes er først et østjydsk Udsagn bleven gjort til fyensk, og derpaa bliver Udsagnet om en enkelt Egn udstrakt til at gjælde hele Jylland. — Dr. Feilberg tilføjer: „jfr. i Kjøbenhavn kaldes Fnæt for jydsk Liberi, Kristensen, Ordsprog S. 495“; dette Udsagn skyldes kun en

enkelt Meddeler, og dets Indhold nødvendiggjør ikke, at det sigter til alle Jyder. Det modsiges endvidere af en anden Meddelelse hos Feilberg, efter Kristensen, Ordsprog S. 495, at Fynboerne sige, at der er syv Slags Jyder, Kronjyder, Træskojyder . . Fnatjyder; altsaa er kun en enkelt Egn betegnet ved dette Paasagn.

Dr. Feilberg anfører efter Skattegraveren I. 152 (564), at Fyenboen siger om Jyden: „han er derfra, hvor de siger „æ“ til Pandekagerne“, men det synes dog klart, at dette langt snarere er en Østjydes Udsagn om Vestjydernes Land, hvor man anvender den foransatte Artikel. I en Opgivelse fra Vendsyssel (se E. T. Kristensen, Danske Ordsprog 498) fremtræder det netop saaledes, som et Udsagn af Vendelboen om Thyboen; jeg ser da ogsaa, at Marius Kristensen har benyttet det paa denne Maade i „Nydansk“ (S. 62).

Om Bønders og Almuesfolks Ukjendskab med Bylivet eller dets Kultur findes der hos os som i alle andre Lande mange morsomme Anekdoter og Udsagn, og de ville naturlig blive flest i Tal om Beboere af Landsdele som Jylland eller Vestjylland, hvor Bondelivet holder sig renest, og hvor der er længst Vej til Kjøbstaden. Men denne Art „Bondehistorier“ skal man ikke bruge for at skabe den jyske Type — hvad der i høj Grad har været Tilfældet — da det er rent tilfældigt, at „Bonden“ er gjort til Jyde, og da vitterligt nok mange af de samme Historier ogsaa berettes om Øboer, eller Fortællingen lader til Ex. snart „en Bonde“, snart „en Tørvebonde“, snart „en Jyde“ være den optrædende¹⁾.

Nærmest som fortalt om „Bonden“ maa Jyden opfattes i et Par Fortællinger af Wessel, som tyske Forfattere især have lagt Mærke til. Og i den Forstand blive vi alle Jyder overfor Vor Herre, saaledes som

¹⁾ Se saaledes Skattegraveren XI, 100 Nr. 185—6, 116 Nr. 234.

Wessel synger i den ene af Fortællingerne („Den jydsk Kavalleer“); den skildrede Bonde, som sparer sine Sko, er iøvrigt ganske vist sparsommelig indtil Nærighed, men sejt og udholdende. Da Wessel næste Gang begynder en Fortælling med: En Jyde var — nemlig i „*Felix, quem faciunt*“ — er det atter for at skildre det cimbriske Barns Enfoldighed og Sejghed. Men nogen Ringeagt for Jyden er ikke udtalt¹⁾.

Holberg, som iøvrigt havde stor Respekt for Jydens Dygtighed og Karakter²⁾, har nogle Gange fremdraget en bestemt Side af Jydens Væsen, nemlig hans Lyst til at overdrive, fortælle Historier og prale, saa grovt endog

¹⁾ Præsten Thomas Mortensen Bredsdorf († 1790) har efter al Rimelighed havt Wessels Udsagn i Tanke, da han skrev sin Karakteristik af Jyderne; han peger her paa, hvordan Jyderne som dem, der mest vandrede ud til de andre Provinser, oftest maatte komme til at staa overfor en fremmed Kultur. „Hvad endelig Jydernes Karakter angaar, da holdes de vel af de andre Provinsers Indbyggere for at være taabeligere eller finere talt meget enfoldige, men at det ingenlunde er en national faiblesse d'esprit, kan ikke alene ses og bevises med de mange store og habile Mænd tam in Arte quam in Marte, som Jylland kan bryste sig af at have produceret, men endog kan kendes deraf, at om en Jyde end synes enfoldig, naar han først kommer ud til fremmede Steder eller de andre Steder, kan han dog gemenlig i kort Tid bringes saa vidt, at han endog manges Gang overgaar de andre Provinsers Folk i Snildhed og Vittighed, ti man finder som oftest mere Lærvillighed endog hos den gemene Mand der end andensteds . . . Aarsagen, hvorfor de gode Jyder ere komne i Udraab for Taabelighed, er efter mine Tanker denne, at da de fremfor nogen anden Provinses Børn komme andensteds hen for at tjene eller af slige Aarsager, saa bliver den Simplicité, som nødvendig og naturligvis findes hos alle, der ej før har været ude iblandt Folk og ikke have havt Lejlighed til ved god Education at raffineres hjemme, mere kendelig hos dem end andre, der ere og blive paa sædvanlige og for dem bevante Steder“. Aarvog for dansk Kulturhistorie 1894. 51 ff.

²⁾ Holberg, Dannemarks og Norges Beskrivelse (1729) 35: Jyderne have fremfor andre Dannemarks Indbyggere været et frit Folk.

som Jacob v. Thyboe. Derfor udbryder Holberg i „Peder Paars“, da han skildrer den Raphed, hvormed Trommeslageren lod Trommestikkene løbe som Ærter i en Gryde: „Ach, hvis jeg var en Jyde, jeg mere kraftelig det skulde male af“ (4de Bog, 2den Sang), og paa et andet Sted i samme Digt, efter at han udførlig har skildret Kræmmer-svenden Peder Ruus' Færdigheder og Meriter, slutter han af med: „Nok sagt! man ellers tror jeg jyde vil og prale¹⁾. Det samme kommer frem i „Ulysses von Ithacia“ (V. 2), hvor Bonden svarer Chilian: „Jeg tror ellers I ere fra Jylland, eftersom I kan saa brav fortælle Eventyr“. Her har Holberg brugt det rette Udtryk for den Egen-skab, han har fundet hos Jyden, Lysten til at fabulere, Tilbøjeligheden til at lade Fantasien raade og Munden sige mere, end man ret kan staa ved.

Men ikke i bedragerisk Øjemed. Det skyldes ren og bar Misforstaaelse, at et Ord som „Jydølgn“ er bleven til. I Moths Ordbog bestemmes det som „en stor, for-færdelig Løgn“, i Videnskabernes Selskabs Ordbog „en stor og uforskammet Løgn. Bruges mest i Norge“. Alle-rede Peter Syv har gjort Indsigelse herimod og henvist til den rette Form: Jødølgn²⁾. Dette Ord findes allerede

¹⁾ Der har som bekjendt været en Del Strid om, hvorledes man skulde forstaa dette Udtryk (2. Bog. 1. Sang), men den almindelige Opfattelse er vel nu, at „jyde“ er et af Holberg frit dannet Verbum. Jeg gjør opmærksom paa, at det ogsaa af den Grund kunde falde Holberg naturligt at danne et saadant Gjærningsord, da man havde dannet baade i Dansk og Tydsk af en Jøde et Verbum at jøde. Jfr. Vidensk. Selsk. Ordbog, jøder, og Grimm, Wörterbuch, juden; Wander, Sprichwörter-Lexikon. II. Sp. 1040, V. Sp. 1471.

²⁾ En Jødølgn, Joh. 8, ikke Jydølgn, thi Jyderne have uskyldigen hørd ilde for løgn, saa at naar nogen lög, blev han ad-spurd, om hand nyligen var kommen over. Item, hvor længe er det siden, du komst fra Jylland. Peder Syv, Almindelige danske Ordsproge (1688) II. 184.

hos Moth, og han definerer det paa samme Maade som det første Ord. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at dette er den rette Form. Jøderne have jo saa ofte, med Skjel eller Uskel, maattet bære dette Paasagn om Uærlighed, og vi finde i Udlandet Udsagn, som ganske svare hertil¹⁾.

Men Jydernes Navnelighed med Jøderne — der i Middelalderen gav en holstensk Krønikeskriver Anledning til dristige Paastande²⁾ — har sat andre Spor³⁾. I Moths Ordbog læses:

Jyder, Skotter og Røtter [Rotter]
i alle Lande sig flytter.

Om det end kunde passe paa Jydernes Vandretrang, er det jo dog klart, at i denne Sammenhæng maatte et andet Folk især nævnes og ligefrem savnes, Jøderne. Dette finder jeg da ogsaa i en ældre og rigtigere Form af Verset fra det 16de Aarhundrede:

Juden, Schotten und bö's Gelt
findet man in aller Welt⁴⁾.

¹⁾ Wander, Deutsches Sprichwörter-Lexikon V. Sp. 1570: lügen wie ein Jud. II. Sp. 1034. Sp. 1038: wer einem Juden traut auf seinen Eid osv. (Dette tydske Vers findes i en dansk Gjengivelse i Vilh. Bergsøes Dansk Fødselsdags-Album og betegnet som „Danske Ordsprog“.) Glaube nicht dem Juden, der schwört osv. Sp. 1037. Sp. 1042: Judeneid . . keinen Heller werth. R. Eckart, Niederdeutsche Sprichwörter Sp. 236: Wenn de Jud' „wahrhaftig“ seggt osv.

²⁾ Chron. Holtzatiæ c. 22, Scr. Rer. Germ. XXI. 276: verisimiliter presumitur, quod antiquitus Dani et presertim Iuten de Iudeis sunt orti, de tribu Dan, unde Antichristus dicitur nasci futuris temporibus.

³⁾ Man vil saaledes kunne sammenholde E. T. Kristensen, Danske Ordsprog S. 147 med S. 487.

⁴⁾ Fischer, Christliche Auslegung des Psalters 1590. Anført af Wander, Deutsches Sprichwörter-Lexikon II. Sp. 1036, jfr. V. Sp. 1470: Juden und Handwerksburschen findet man überall.

Naar, som det er paavist, danske Forfattere — og Jyder fuldt saa vel som Øboer — ikke have vist den ønskelige Betænksomhed eller Kritik i deres Bidrag til at skildre jydsk Ejendommelighed, kan man ikke undre sig ved at læse i et tydsk Lexikon, at „Jyderne staa i særlig slet Ry“¹⁾, og i et andet: „Jyderne have ikke noget godt Ry hos deres Naboer“²⁾.

At give en indtrængende Skildring af jydsk Ejendommelighed gennem Tiderne vilde være en smuk Opgave, men den maatte rigtignok bygges paa et langt sikrere Materiale end de fra Landsdel til anden løbende og fra Folk til Folk overførte Udtalelser i Folkemunde. Man maatte indsamle Domme af kyndige og erfarne Mænd i ulige Tidsaldre; Loves, Institutioners og Skikkens Karakter i de enkelte Landsdele maatte sammenlignes for at uddrage det typiske for hver Folkedel. Ad statistisk Vej vilde meget kunde belyses, saaledes Jydernes Indvandring til de andre Provinser og Hyppigheden af, at Hustruer tages fra andre Landsdele. Allerede Sach's Paastand om de underkuede Jyder kommer til at staa i et grelt Lys ved Magnus Durells Bemærkninger om deres Optræden som de styrende indenfor de andre Landsdele³⁾, hvilket Forhold jo ogsaa statistisk kunde belyses paa mange Maader⁴⁾.

¹⁾ Reinsberg-Düringsfeld, Internationale Titulaturen II (1863) 53.

²⁾ Wander, Deutsches Sprichwörter-Lexikon. II. Jütland.

³⁾ Folket i Jylland er af Naturen arbejdsomt og vel vant til Arbejde, hvormed ogsaa de øvrige Provindser ere opfyldte, særdeles med Embedsmænd i Stæderne, Byfogder og Skrivere, Dommere og Fogeder, hvilke og holdes for at være artigere og snildere uden for, end i deres Fæderneland. Suhms Samlinger til den danske Historie II. 3. 70.

⁴⁾ Cronholm, Skånes politiska historia I 478 ff. 483, 485. Joh. Steenstrup, Bonden og Universitetet 21 f.